

ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ІННОВАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ В УКРАЇНІ

У статті здійснюється аналіз деяких проектів інноваційних стратегій розвитку України, розроблених на рівні урядових рішень і законодавчих актів у період до 2009 року. Обґрунтовується ряд політичних причин нереалізованості цих інноваційних стратегій.

Ключові слова: *інноваційні стратегії, клієнтарно-патронажні відносини, політичні суб'єкти.*

Фоломеев М.А.

ПОЛИТОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ СТРАТЕГИЙ В УКРАИНЕ

В статье дан анализ некоторых проектов инновационных стратегий развития Украины, разработанных на уровне правительственных решений и законодательных актов в период до 2009 года. Обосновываются ряд политических причин нереализованности этих инновационных стратегий.

Ключевые слова: *инновационные стратегии, клиентарно-патронажные отношения, политические субъекты.*

Folomeev M.

THE POLITICAL DIMENSION OF INNOVATION OF STRATEGIES IN UKRAINE

The article is analyzed some of the projects of innovative strategies for the development of Ukraine, developed at the level of government decisions and legislation in the period before 2009. Settle a number of political causes unrealized these innovative strategies.

Key words: *innovation strategy, klient and patron relations, political actors.*

У ХХ столітті в науковий обіг була введена категорія інновації та розроблена теорія інновацій. Вони стали фундаментом у розумінні циклічно-генетичних закономірностей (М. І. Туган-Барановський, М.Д. Кондратьєв, Й. Шумпетер, Г. Менш, С. Кузнець, К. Фрімен, Дж. Кларк, Ю.В. Яковец та ін) та соціокультурної динаміки (П. Сорокін, Г. Тард, Е. Гідденс, П. Штомпка та ін) [1, с. 3-7]. Розглядаючи інновації та інноваційну діяльність, часто до уваги не береться політична складова. Теорія інновацій є міждисциплінарною і може бути основою для розуміння процесуальних закономірностей в економічній, соціокультурній і політичній сферах. Вона може бути застосована і в політичній науці для розуміння закономірностей політичних процесів.

У даній статті ми б хотіли звернути увагу на актуальну для України тему інновацій та інноваційних стратегій, що стали одним із ключових чинників політичного дискурсу в Україні в період посткомуністичних трансформацій. Це було пов'язано з пошуком ефективної моделі державної політики на шляху переходу до ринкової економіки і демократії, що виявився більш травматичним, ніж здавалося на початку. У цьому контексті особливий науковий інтерес представляє аналіз маніфестів української інтелектуальної еліти, адресованої до влади і суспільства, урядових програмних документів, які декларують політику держави в галузі інновацій. Ці маніфести та урядові програмні документи, починаючи з другої половини 90-х років, присутні на порядку денному суб'єктів української політики. Зокрема, починаючи з 1997 року українські

інтелектуали виступають з обґрунтуванням необхідності впровадження інноваційного шляху розвитку української економіки, що для них є передумовою швидкої модернізації України. Починаючи з 1999 року приймається низка законодавчих актів, що унормовують та регламентують інноваційну діяльність в Україні. В 1999 р. Верховною Радою України затверджується Концепція науково-технологічного та науково-інноваційного розвитку України. Разом з тим, під час парламентських слухань на тему „Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 року в умовах глобалізації викликів”, які пройшли у Верховній Раді України 17 червня 2009 р., було підбито підсумки інноваційних намагань української держави в період до 2009 року та унормована державна політика на наступне десятиріччя в напрямку втілення інноваційного шляху розвитку для України [2]. В частині що стосується втілення інноваційної політики державою до 2009 року, констатується велика кількість проблем, у першу чергу в інноваційній інфраструктурі України, яка формує український інноваційний потенціал, зокрема в розрізі глобальної конкурентноздатності. Конкретні прояви з зазначенням переважно економічних причин такого стану вказані в аналітичній частині матеріалів, підготовлених для парламентських слухань низкою авторитетних українських профільних академічних інститутів. Таким чином, з’ясування причин низького рівня втілення інноваційної стратегії розвитку України в попередні роки стає важливою науковою задачею. Тим більше, що процес формування інноваційної діяльності держави, що, на думку багатьох авторів, є ключовим шансом для України отримати „перепустку” до сучасної економіки і демократичного режиму, триває. На нашу думку, відсутність прогресу у питанні переходу до інноваційної політики держави пов’язані не лише з економічними причинами, але й має вагомі політичні чинники, на які варто було б звернути увагу.

Виходячи з цього, *метою* статті є визначення політичних причин практичної неспроможності попередньої інноваційної стратегії розвитку України, задекларованої в рамках урядових програмних документів 1997 – 2004 рр. *Завданням* статті є позначення перш за все політичних причин істотного розриву між декларованою державою інноваційною політикою і реальною політичною практикою. *Предметом* нашого аналізу є маніфести української інтелектуальної еліти, адресовані до влади і суспільства, змістовні заяви політичних акторів, які формують порядок денний української політики, урядові програмні документи, що визначали інноваційний сегмент діяльності держави, а також інституціональні особливості українського політичного процесу, що створили істотний розрив між декларованою державною політикою та існуючими реаліями.

Самюель Хантінгтон у роботі „Політичний порядок у суспільствах, що змінюються”, зазначає, що в США „фундаментальні соціальні й економічні зміни поєднувалися з політичною стабільністю та неприривністю”. І додає, що „Америка подарувала світові найсучасніші та ефективні форми економічної організації. Вона стала піонером у процесі росту соціального благополуччя мас: масовому виробництві, масовій освіті, масовій культурі. В економічному і соціальному плані панували рух і зміна. Стосовно ж державного устрою єдиною істотною інновацією був федералізм, але він, звичайно ж, став можливий лише в силу традиційної ворожості до централізації влади” [3, с. 141-142]. Таким чином, на думку Хантінгтона, Сполучені Штати – стабільні і традиційні в політиці, тоді як інноваційні в економіці та соціальній сфері. При оцінці України – країни з суспільством, що змінюється – констатуємо дзеркальну ситуацію: традиційність в економіці та інноваційність у політиці, яка сприяє поділу ресурсів між зацікавленими суб’єктами політики.

Надії перших років української незалежності на те, що „ринок сам все відрегулює”, тим більше в умовах вагомого науково-інтелектуального та культурного потенціалу України, виявилися ілюзією. Як цілком закономірно зауважив В.І. Полохало у 2009 році на парламентських слуханнях щодо стратегії інноваційного розвитку України, „надія на те, що ринковий механізм автоматично забезпечить модернізацію економіки, високу

якість розвитку завдяки включенню інноваційних факторів, не виправдалися” [2, с. 21]. Самоорганізації економіки та соціуму не відбулося. Замість включення інноваційних факторів, наприклад, розвитку відсутнього до того підприємництва, здатного стати локомотивом економічних і політичних перетворень, українське суспільство, економіка і політика виявилися дезорганізовані. Українська держава, що нещодавно виникла на основі регіонального апарату управління колишньої радянської імперії, була сконцентрована на власному конструюванні та пошуку способів виживання апарату чиновників. Українські підприємці, інноваційно активні за своєю природою, – зазвичай політично та економічно активний клас, що зацікавлений у режимі вільної конкуренції, погодилися на кооперацію з чиновниками. Замість запиту на інновації, що повинні були стимулювати конкурентоздатність, підприємці долучилися до запропонованої чиновниками, інноваційної за суттю схеми розподілу ресурсів, використовуючи державу як інструмент клієнтарно-патронажних відносин. Тобто інноваційна активність підприємців була спрямована на спільну з чиновниками капіталізацію державних функцій, що приносило швидку ренту, тоді як інновації в економічній площині, що вимагали значних інвестицій, виявилася малозатребуваними. Отже, інновації в політичній сфері, спрямовані на створення сприятливого політичного режиму для приватизації державних функцій і капіталізації держави, виявилися пріоритетними. Прикладом тому стало зростання чисельності чиновників, незважаючи на невисокий рівень офіційних заробітних плат (в середньому за роки незалежності кількість держчиновників зросла в 1,76 разів – з 170 тисяч до 300 тисяч – див. рис. 1) і особливості українського законодавства, націленого на формування корупційних схем.

ДИНАМИКА ОБЩЕЙ ЧИСЛЕННОСТИ ГОССЛУЖАЩИХ

	1995 г.	2000 г.	2005 г.	2008 г.
Секретариат президента, секретариат Кабинета министров, аппарат Верховной Рады, РНБО, Госуправление делами	2033	2409	5171	7862
Министерства	8174	5740	8585	7363
ФГИ, НБУ, Центр занятости, ЦИК, налоговая, Антимонопольный комитет, Управление госохраны, госкомитеты, инспекции, службы, агентства и их территориальные органы	54 893	104 758	132 919	164 927
Органы судебной власти и прокуратуры Украины	9803	10748	27202	25226
Органы государственной власти АР Крым	2656	1074	383	407
Областные государственные администрации	24217	17391	18530	20141
Районные государственные администрации	43941	45059	50465	55199
Минобороны, МВД, СБУ, Администрация пограничной службы	26176	8998	9988	12058

СРЕДНЕМЕСЯЧНАЯ ЗАРПЛАТА ГОССЛУЖАЩИХ НА 31.12.2008 г.

Секретариат президента, секретариат Кабинета министров, аппарат Верховной Рады, РНБО, Госуправление делами	7694,10
Фонд госимущества, Национальный банк, Антимонопольный комитет, СБУ, Управление государственной охраны, ЦИК и др.	8359,26
Министерства	5419,77
Органы судебной власти и прокуратуры Украины	2928,07
Органы государственной власти АР Крым	5939,41
Областные государственные администрации	2912,15
Районные государственные администрации	2124,09

Рис. 1. Динаміка загальної чисельності державних службовців в Україну, 1995 – 2008 рр. [4]

Фактично, в перші роки незалежності в Україні конструювався політичний режим, який А. Фісун визначив як неопатрімоніалізм [5], а М. Михальченко як олігархічний [6].

На цьому тлі серед українських інтелектуалів, що опинилися на узбіччі, почалася пропаганда державного стимулювання інноваційних факторів, необхідності підтримки науки та інноваційної активності за рахунок державних і „залучених” інвестицій, що, в потенціалі, повинні були б посилити українську конкурентоздатність у глобальному контексті. При цьому після 2000-х років, коли закінчилася епоха економічного спаду і позначилися перспективи економічного зростання, суспільний інтерес до інноваційної діяльності почав відроджуватися. Зокрема, беручи участь у таких суспільних дискусіях, деякі автори (В. Семиноженко, В. Геєць, А. Гальчинський, М. Згуровський, А. Кінах та

ін), виступили з концепцією інноваційної стратегії розвитку України („перспективно-пріоритетна модель економічної політики”), суть якої зводилася до виділення „6-7 національно-стратегічних ідей і проривів у технологіях, які були б здатні забезпечити не тільки виход із економічної стагнації, але й прорив вітчизняних високих технологій на міжнародні ринки” [7]. Ця концепція була опублікована в 1997 році в газеті „Дзеркало тижня” під назвою „Україна в 2010 році: високотехнологічна країна чи сировинний придаток Заходу?”. Пропаганда інтелектуалів про необхідність повороту до інноваційного розвитку України незалишилася непоміченою. Саме тому в кінці 1990-х – на початку 2000-х років у результаті суспільної дискусії, на порядку денному української політики опинилася ідея створення інноваційної стратегії розвитку України, що знайшла своє втілення у численних законодавчих актах (Закон України „Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків”, 1999 рік; Закон України „Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки, 2001 рік; Закон України „Про інноваційну діяльність”, 2002 рік; Закон України „Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні, 2003, і т.д.) та формулюванні пріоритетів державної політики (Концепція науково-технологічного та науково-інноваційного розвитку України”, 1999 рік; Послання Президента України до Верховної Ради України „Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000 – 2004 рік”; 2000 рік). Але при аналізі реальних справ виявляється, що заявлений комплекс державних пріоритетів у галузі інноваційної політики залишився декларацією. Так, наприклад, підтримка наукових розробок з державного бюджету в цей період якісно не змінилася, складаючи 0,5% від рівня ВВП у 1994 році та 0,39% в 2006 і 2007 роках (див. рис. 2), тобто навіть погіршилася. У кращу сторону не змінилося й фінансування науки з інших джерел. При цьому не менш ніж 2/3 цього фінансування йшло лише на підтримку існуючої інфраструктури, а не на розвиток і підтримку перспективних проектів.

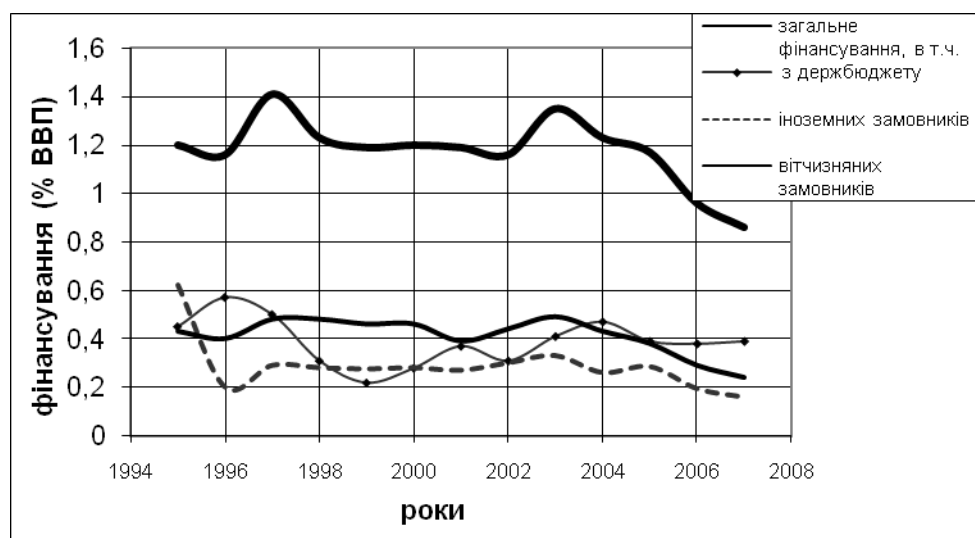

Рис.2. Рівень фінансування науки в Україні, 1994 – 2007 рр. [8].

В аналітичній частині затвердженої в 2009 році „Стратегії інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 року в умовах глобальних викликів” діагностується значне розмивання науково – дослідної сфери, системи освіти і підготовки фахівців, відсутність розвиненої інноваційної інфраструктури і т.д. Так вийшло, що Україна так і не перейшла від декларування інноваційних устремлінь до втілення стратегії інноваційного розвитку як пріоритету державної політики.

Таким чином, на нашу думку, однією з ключових причин неспроможності інноваційних стратегій розвитку України, які декларувала держава з моменту здобуття незалежності, є інституціональні особливості організації влади в Україні. Вони полягають у спрямованості інновацій не в економічну сферу, а в політичну. У 90-ті роки за ініціативи

пострадянського апарату чиновників, при згоді підприємців, була сформована клієнтарно-патронажна система. Ця система дозволила розподіляти ресурси держави без огляду на конкурентоздатність економіки, яку зазвичай забезпечують підприємці в режимі вільної конкуренції. Відсутність конкуренції, яка провокує розвиток і потребує залучення інтелектуалів до розробки ідей, здатних стати інноваціями завдяки їх втіленню, залишила інтелектуалів на узбіччі. Інтелектуали, впливові суб'єкти політики, виступили ініціаторами дискусії стосовно майбутнього України, чим примусили інших суб'єктів політики відреагувати, закріпивши на рівні законодавчих актів та урядових рішень необхідність „повороту” до інноваційних, інтенсивних стратегій розвитку України. Однак заявлена інноваційна політика Україна виявилася декларацією, яку так і не почали реалізовувати. „Інноваційного повороту” в державній політиці України, який спричинив би необхідність конкурентності в економіці (ринкова економіка) та політиці (демократія), не відбулося.

ЛІТЕРАТУРА

1. Яковец Ю.В. Эпохальные инновации XXI века / Ю.В. Яковец. – М.: Экономика, 2004 – 444 с.
2. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобальних викликів. Матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 17 червня 2009 року / [за заг. ред. В.І. Полохала; авт. – упоряд.: Г.О. Андрощук, І.Б. Жилияєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко]. – К.: Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.
3. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантингтон; [пер. с англ.]. – М.: Прогресс-Традиция, 2004. – 480 с.
4. Тимченко И. Государственный ресурс / И. Тимченко // Зеркало недели – № 8 (788) – 27 февраля – 5 марта 2010.
5. Фисун А.А. Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации: Монографія / А.А. Фисун. – Харьков: Константа, 2006. – 352 с.
6. Михальченко Н.И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? / Н.И. Михальченко. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2001. – 440 с.
7. Гальчинский А. Украина в 2010 году: високотехнологическая страна или сырьевой придаток Запада / А. Гальчинский, В. Геец, В. Семиноженко // Зеркало недели. – №25 (142) – 21 – 27 июня 2007 года.
8. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичні збірники за 1995 – 2007 рр. – К.: Держкомстат України, 2007. – 157 с.